

CROATICA CHRISTIANA PERIODICA

ČASOPIS INSTITUTA ZA CRKVENU POVIJEST
KATOLIČKOGA BOGOSLOVNOG FAKULTETA SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

God. XXXV

Zagreb, 2011.

Broj 68

rasprave i prilozi

UDK 911.3:93/99(497.5)(450Venecija)

Izvorni znanstveni rad

Primljeno: 12. 1. 2011.

Prihvaćeno za objavljivanje: 31. 3. 2011.

GROBNICE HRVATSKE BRATOVŠTINE SV. JURJA I TRIPUNA U MLETAČKOJ CRKVI MALTEŠKOGA REDA (S. GIOVANNI BATTISTA DEL TEMPIO)

Lovorka ČORALIĆ, Zagreb

*Na osnovi objavljenih izvora (Emmanuele Antonio Cicogna, *Corpus delle iscrizioni di Venezia e delle Isole della Laguna Veneta*) i gradiva iz mletačkoga Državnog arhiva i Arhiva Bratovštine sv. Jurja i Tripuna u Mlecima ukazuje se na hrvatske grobnice u crkvi S. Giovanni Battista del Tempio. U prvome dijelu rada detaljno se govori o oblicima povezanosti hrvatskih iseljenika i njihove bratovštine s crkvom ivanovaca odnosno malteških vitezova. U drugom dijelu priloga raščlanjuju se natpisi na grobnicama koje su pripadale bratovštini. Jedna od njih (obnovljena u 18. stoljeću) zajednička je bratimska grobnica, dok su tri druge pripadale i pojedincima, istaknutim članovima bratovštine. Grobnice u spomenutoj crkvi svjedoče o ugledu i gospodarskoj snazi pojedinih iseljenika, u ovim primjerima onih podrijetlom iz Zete, Perasta i Bosne.*

KLJUČNE RIJEČI: *Mleci, Mletačka Republika, hrvatske prekojadranske migracije, Zeta, Bosna, Perast, crkva S. Giovanni Battista del Tempio u Mlecima, rani novi vijek, nadgrobni natpisi, crkvena povijest.*

Uvod

Izvorna arhivska građa, tisuće dokumenata i rukopisa iz najraznovrsnijih fondova mletačkih pismohrana i knjižnica nepobitno su posvjedočenje o povijesti hrvatske zajednice u Mlecima, o njezinoj društvenoj ulozi, kao i o gospodarskim i kulturnim pri-

nosima.¹ Manje je, međutim, znano i u historiografiji obrađeno jedno drugo – također vrlo značajno – svjedočanstvo o hrvatskim tragovima u prijestolnici Privedre Republike. Riječ je o grobnicama, nadgrobnim natpisima i spomen-pločama diljem mletačkih crkava, a koje su vezane uz posljednja počivališta hrvatskih iseljenika. Najpoznatiji primjeri zasigurno su spomen-ploča u velebnoj dominikanskoj bazilici SS. Giovanni e Paolo (*S. Zuanne Polo*), koja podsjeća da je u toj crkvi sahranjen (na neobilježenom mjestu) najveći hrvatski renesansni komediograf Marin Držić (1508.–1567.), zatim grobnica peraškoga kapetana Ivana Bujovića (1694.) u crkvi S. Giovanni in Bragora, grobnice i posvetne ploče silbanske kapetanske obitelji Ivanušić u negdašnjoj mletačkoj katedrali S. Pietro di Castello (1737. i 1748.), velebni nadgrobní aranžman u čast budvanskog kroničara i mletačkog kanonika Krste Ivanovića (1618.–1688.) u crkvi S. Moisè te mramorna oltarna pala Ivana iz Vrane, admirala na mletačkome zapovjednom brodu u Lepantskoj bitci 1571. godine, načinjena u crkvi S. Giuseppe.²

Brojni mletački nadgrobní natpisi i spomenici više ne postoje. Nestali su zbog ukidanja i rušenja nekih sakralnih zdanja (osobito nakon uspostavljanja francuske uprave), ali i zbog pregradnji i preuređenja crkava koje i danas postoje. Zahvaljujući marnom proučavatelju kulturne povijesti Mletaka i susjednoga otočja – Emmanuelu Antoniju Cicogni – od zaborava su sačuvani brojni natpisi koji su nekoć postojali u mletačkim crkvama i samostanima. Cicognino višesveščano djelo *Corpvs delle iscrizioni veneziane raccolte ed illustrate* (sv. I-VI/1–2, Venecija, 1824.–1853.; ristampa: Bologna, 1969.–1970.) proširio je na osnovi Cicognine rukopisne ostavštine pohranjene u knjižnici Museo Correr u Mlecima suvremeni povjesničar Pietro Pazzi te su tako nastale (spajanjem izvornih Cicogninih knjiga i rukopisne građe) tri nove knjige nazvane punim imenom *Corpvs delle iscrizioni di Venezia e delle Isole della Lagvna Veneta (ovvero riepilogo sia delle Iscrizioni Edite pubblicate tra gli anni 1824 e 1853 che di quelle Inedite conservate in originale manoscritto presso la Biblioteca Correr di Venezia e dal 1867, anno della morte dell'insigne erudito, rimaste in attesa di pubblicazione, opera compilata da Piero Pazzi con il contributo di Sara Bergamasco)*.³

Tragom gradiva objavljenog priređivanjem Pietra Pazzija nastao je i ovaj prilog. Središnja tema rada su grobnice hrvatske bratovštine sv. Jurja i Tripuna (*Scuola degli Schiavoni, Scuola dei SS. Giorgio e Trifone, Scuola Dalmata*) u crkvi S. Giovanni Battista del Tempio (nazivanj o S. Giovanni dei Furlani – prema tamošnjoj uličici Calle dei Furlani) u Mle-

¹ O povijesti hrvatske zajednice u Mlecima objavila sam u proteklih dvadesetak godina niz pojedinačnih radova i monografija. Usporedi, primjerice: Lovorka ČORALIĆ, *U gradu Svetoga Marka: Povijest hrvatske zajednice u Mlecima*, Zagreb, 2001.; ISTA, *Šibenčani u Mlecima*, Šibenik, 2003.; ISTA, *Hrvatski prinosi mletačkoj kulturi: Odabrane teme*, Zagreb, 2003.; ISTA, *Barani u Mlecima: Povijest jedne hrvatske iseljeničke zajednice*, Zagreb, 2006. Usporedi i djelo francuske povjesničarke Brunehilde IMHAUS, *Le minoranze orientali a Venecija 1300–1510*, Roma, 1997. U navedenim monografijama vidi i opsežniji pregled literature o navedenoj problematici.

² L. ČORALIĆ – Boris NIKŠIĆ, »'In memoriam aeternam': nadgrobní spomenici Hrvata u Mlecima«, *Kolo. Časopis Matice hrvatske*, god. X, br. 1, Zagreb, 2000., str. 13–37; L. ČORALIĆ, »Silbanski paruni Ivanušići«, *Biobibliographica: Zbornik znanstveno-istraživačkog projekta »Hrvatska bio-bibliografska baština«*, sv. 1, Leksikografski zavod 'Miroslav Krleža', Zagreb, 2003., str. 33–44; ISTA, *Hrvatski prinosi mletačkoj kulturi: Odabrane teme*, str. 233–258; L. ČORALIĆ – Ivana PRIJATELJ PAVIČIĆ, »Ivan iz Vrane – mletački admiral u Lepantskom boju (1571.)«, *Povijesni prilozi*, god. 24, br. 29, Zagreb, 2005., str. 127–149.

³ Vol. I-III, Venecija, 2001.

cima.⁴ Uz navedeno Cicognino objavljeno gradivo, u radu će biti uporabljena i izvorna građa iz središnjega mletačkog arhiva (*Archivio di Stato di Venezia*, dalje: ASV) i Arhiva Bratovštine sv. Jurja i Tripuna (*Archivio della Scuola Dalmata dei SS. Giorgio e Trifone*, dalje: ASD) koja donosi dodatne podatke o osobama čije su se grobnice nalazile u spomenutoj crkvi, a koristit će se i postojeće spoznaje iz historiografije.

Hrvatska bratovština i crkva S. Giovanni del Tempio

Hrvatska bratovština sv. Jurja i Tripuna, utemeljena 1451. godine,⁵ od samoga je početka bila blisko povezana s crkvom S. Giovanni del Tempio. Osnivačka skupština bratovštine održana je 24. ožujka 1451. u prostorijama gostinjca S. Catarina, zgrade smještene neposredno uz samostan ivanovaca S. Giovanni del Tempio u predjelu Castello. Dozvolu za okupljanje i održavanje prve izborne skupštine hrvatskim je iseljenicima odobrio Lorenzo Marcello, tadašnji prior ivanovaca u Mlecima. Dana 19. svibnja 1451. pročitana je u mletačkomu Vijeću desetorice molba kojom se od najviše državne vlasti tražilo odobrenje rada bratimske udruge namijenjene okupljanju i pružanju pomoći pripadnicima hrvatske iseljeničke skupine. Predstavka hrvatskih iseljenika podrobno objašnjava potrebitost osnutka udruge nacionalnog obilježja: nevoljno stanje brojnih sunarodnjaka, koji su nemalim dijelom popunjavali posade ratnih brodova i vojne postrojbe Mletačke Republike, a sada su bez državne pripomoći prepušteni siromaštvu i oskudici. Zbog toga okupljeni hrvatski iseljenici traže pomoć mletačke vlade, kako bi osnutkom i ustrojem vlastite bratovštine mogli svojim sunarodnjacima pružiti osnovnu pomoć i utjehu. Istoga dana Vijeće desetorice odobrava osnutak i djelovanje bratovštine *Illiricorum*, koja će se poglavito baviti humanitarno-karitativnim radom u pružanju pomoći i okupljanju iseljenika s područja istočnojadranske obale. Mletačka vlast odobrava ime udruge posvećene svecima-

⁴ Crkva je do 1312. godine bila u vlasništvu templarskih vitezova (*Fratres militae templi*), a nakon njihova ukinuća odredbom pape Klementa V. pripala je ivanovcima (*Ordo fratrum hospitaliorum Hierosolymitanorum*), koji se od 1340. godine nazivaju rodoskim vitezovima, a od 1540. malteškim vitezovima. Nakon Napoleonova osvajanja Malte, dekretom francuskih vlasti 1804. godine Gran Priorato di Venezia je ukinut, a njihova su imanja zaplijenjena. Tridesetih godina XIX. stoljeća Priorat se obnavlja, a od 1839. godine nosi naslov Gran Priorato di Lombardia e Venezia. Crkva S. Giovanni Battista del Tempio i priorska palača vraćeni su im 1841. godine. Usporedi: Francesco SANSOVINO, *Venetia, città nobilissima et singolare*, Venecija, 1663. (ristampa: Venecija, 1968.), str. 47; Giuseppe TASSINI, *Curiosità veneziane, ovvero origini delle denominazioni stradali di Venecija*, Venecija, 1863. (ristampa: Venecija, 1990.), str. 297; Cesare ZANGIROLAMI, *Storia delle chiese, dei monasterii e delle scuole di Venezia rapinate e distrutte da Napoleone Bonaparte*, Venecija, 1902., ²1962., str. 123–124; Giulio LORENZETTI, *Venezia e il suo estuario*, Trieste, 1974., str. 370; *Venezia città mirabile: Guida alla veduta prospettica di Jacopo de' Barbari* (riedizione e saggi di Corrado BALISTRERI TRINCINATO, Emiliano BALISTRERI, Anna Maria GHION, Dario ZANVERDIANI), Verona, 2009., str. 153. Usporedi i: <http://www.ordinedimaltaitalia.org/gran-priorato-di-lombardia-e-venezia-storia> (učitano: 20. III. 2010.).

⁵ O hrvatskoj bratovštini u Mlecima vidi: Niko LUKOVIĆ, »Bratovština bokeljskih pomoraca Sv. Đorđa i Tripuna u Mlecima«, *Godišnjak Pomorskog muzeja u Kotoru*, sv. 4, Kotor, 1957., str. 33–43; Guido PEROCCO, *Carpaccio nella Scuola di S. Giorgio degli Schiavoni*, Venecija, 1964.; ISTI, *Guida alla Scuola Dalmata dei Santi Giorgio e Trifone (detta San Giorgio degli Schiavoni)*, Venecija, 1984.; L. ČORALIĆ, »'Scuola della nation di Schiavoni' – hrvatska bratovština sv. Jurja i Tripuna u Mlecima«, *Povijesni prilozi*, god. 18, Zagreb, 1999., str. 53–88; ISTA, *U gradu Svetoga Marka: Povijest hrvatske zajednice u Mlecima*, 215–262. Brojne vrijedne priloge o povijesti bratovštine vidi u godišnjoj publikaciji bratovštine pod naslovom *Scuola Dalmata dei SS. Giorgio e Trifone* (dalje: SD).

zaštitnicima sv. Jurju i sv. Tripunu (*ad honorem Sanctorum Georgii, et Triphonis*), njezino sjedište u samostanskoj crkvi ivanovaca S. Giovanni del Tempio te je uvrštava u skupinu tzv. malih mletačkih bratimskih udruga (*Scuole piccole*). Datumi 24. ožujka i 19. svibnja 1451. drže se službenim početcima djelovanja hrvatske bratovštine u Mlecima.⁶

Dana 30. svibnja 1451. potpisan je ugovor s priorom Marcellom, kojim se određuju međusobna prava i obveze hrvatske bratovštine i ivanovaca. U uvodu ugovora ukratko se podsjeća na molbu upućenu Vijeću desetorice (19. svibnja) i odluku toga Vijeća kojom se odobrava rad bratovštine sa sjedištem u toj crkvi. Spominje se prvi saziv skupštine i navode imena izabranih dužnosnika. Prema tekstu ugovora, bratovština dobiva na uporabu dio gostinjca S. Catarina, u kojem može podići kapelu s oltarom posvećenom sv. Jurju i sv. Tripunu i odrediti četiri grobnice za pokop svojih članova.⁷ U kapeli je dopušteno održavanje misa zadušnica u spomen na pokojne bratime, kao i slavljenje blagdana svetaca-zaštitnika bratovštine.⁸ Prior, nadalje, dopušta preuređenje gostinjca i dogradnju manje kuće za okupljanje, svečane sjednice i zbrinjavanje članova. Mise (obične i pjevane) u hrvatskoj kapeli držat će svećenik iz crkve ivanovaca, a za naknadu mu pripadaju prihodi od vjernika koji se toga dana okupe na bogoslužju. Troškove održavanja oltara i grobnica, kao i nabavu voštanica i svjećnjaka, u cijelosti snosi udruga. U znak zahvalnosti, bratovština će prioru svake godine na dane njezinih zaštitnika sv. Jurja i sv. Tripuna darovati po jedan kruh, voštanicu tešku jednu libru te četiri dukata. Obje strane obvezuju se na poštivanje ugovorenih obveza, a rok trajanja ugovora nije određen.⁹

U vrijeme kad je bratovština sklapala ugovor s predstojnikom reda, ivanovci su posjedovali nekoliko zgrada i zemljišne terene u neposrednoj okolini samostana. Prvotno sjedište hrvatske udruge tada je okruživao s jedne strane toranj sa zvonikom, a s druge strane

⁶ G. PEROCCO, *Carpaccio nella Scuola di S. Giorgio degli Schiavoni*, str. 18–21; Tullio VALLERY, »La Fraternitate overo Scuola in Honore de Missier San Zorzi et Missier San Trifon. Le origini«, *SD*, sv. 1, Venecija, 1966., str. 5–11; G. PEROCCO, *Guida alla Scuola Dalmata dei Santi Giorogio e Trifone (detta San Giorgio degli Schiavoni)*, str. 5–7; ISTI, »La Scuola di San Giorgio degli Schiavoni«, *SD*, sv. 30/1, Venecija, 1996., str. 8–15; L. ČORALIĆ, »'Scuola della nation di Schiavoni' – hrvatska bratovština sv. Jurja i Tripuna u Mlecima«, str. 58–59.

⁷ O bratimskim grobnicama vidi 13. članak Statuta (*Mariogola*) bratovštine: *Dele nostre sepolture: Cum zò chè per le nostre carte in sia le altre cosse, nui avemo libertà da missier lo prior et suo successor de haver in questo luogo e monastier de missier san Zuane del tempio quatro arche per sepelir i nostri fradeli e sorele che in le dite nostre arche volesse far sepelire veramente faremo noticia a chadaun che quelli nostri fradeli et sorele che fosse sepolte per questa nostra scuola el dito missier lo priore e successori non diè haver alguna cosa aceto i prediti soldi XI per cadaun e do candele et pagar quello avrirà l'archa. Ma veramente se quelli che se fesse sepelir et avesse del suo et fesse la spexa per lui, messier le prior die haver ducato 1 da lui over da quelli fesse la spexa, oltre de zìò sel fesse vestido quello i fosse convegnudi cum el ditto missier lo prior et successor dichiarando in questo ordene che se le dite nostre sepolture fosse a tempo de peste piene over corpi freschi de cimiterio suo ghe serà obligado cum questa medema condicion come appar per le nostre carte*. Usporedi: T. VALLERY, »La Fraternitate overo Scuola in Honore de Missier San Zorzi et Missier San Trifon. Il primo Statuto (1455)«, *SD*, sv. 6, Venecija, 1973., str. 8.

⁸ O služenju misa za pokojne bratime, kao i o služenju nedjeljnih misa te misa u povodu blagdana govore 11. i 12. članak Statuta. Usporedi: Tullio VALLERY, »La Fraternitate overo Scuola in Honore de Missier San Zorzi et Missier San Trifon. Il primo Statuto (1455)«, str. 6, 8; ISTI, »Una doverosa rivendicazione«, *SD*, sv. 51/2, Venecija, 2006., str. 8–9.

⁹ Tekst ugovora između hrvatske bratovštine i priora ivanovaca vidi u: G. PEROCCO, *Carpaccio nella Scuola di S. Giorgio degli Schiavoni*, str. 209–214. Usporedi i: L. ČORALIĆ, »'Scuola della nation di Schiavoni' – hrvatska bratovština sv. Jurja i Tripuna u Mlecima«, str. 59.

manja poljana namijenjena groblju te prostran vrt okružen kućama. Iako nije u cijelosti pripadala hrvatskoj udruzi (susjedstvo s Bratovštinom S. Giovanni Battista), zgrada je prostorno bila mnogo veća od današnjega sjedišta. Unutrašnjost sjedišta bratovštine bila je uređena po uzoru na druge onodobne mletačke udruge. U prizemlju se nalazio prostor za vjerske obrede s glavnim oltarom posvećenim sv. Jurju, a na katu dvorana za svečane sjednice i okupljanje bratima. Carpacciove slike, nastale između 1502. i 1507. godine, tada su ukrašavale kat sjedišta.¹⁰

Skladan suživot hrvatske udruge sa susjednom Bratovštinom S. Giovanni Battista u okrilju samostanskoga gostinca ivanovaca prekinut je izborom mletačkoga plemića Sebastiana Michiela na mjesto novoga priora.¹¹ Za razliku od svojih prethodnika Lorenza Marcella i Bertuccia Contarinija, koji su tijekom službovanja iskazivali punu spremnost za suradnju s hrvatskom udrugom, Michiel je već na samom početku mandata pokazao izrazitu krutost. Vrijeme Michielova djelovanja ujedno se poklapa sa sve izraženijim napretkom bratovštine, vidljivim kroz brojno članstvo i česte oporučne legatate koji su uvelike pojačavali njezinu gospodarsku stabilnost i neovisnost. Uskoro se pokazalo da ugovor o korištenju prostora u vlasništvu ivanovaca, sklopljen 1451. godine s priorom Marcellom, nije dovoljno jasno izrazio prava i obveze hrvatske udruge. Znatne imovne mogućnosti bratovštine, potreba za preuređenjem i dogradnjom postojećih prostorija te, istodobno, simbolična novčana naknada (četiri dukata, kruh i voštanica), koja se u znak počasti jednom godišnje davala prioru, okolnosti su koje objašnjavaju korijene razmimoilaženja nekada dobrosusjedskih odnosa u crkvi S. Giovanni del Tempio. Pitanje jurisdikcije nad radom bratovštine te uporno Michielovo isticanje prvenstva nad svjetovnom mletačkom vlašću već se 1502. godine našlo pred državnim magistraturom *Giustizia civile*. Presuda sudskog tijela *Giudici del petizion* (donesena 19. listopada 1502.) u ovom je slučaju prevagnula u korist hrvatske zajednice, zabranivši Michieliju uplitanje u svakodnevni život udruge koja je – prema mišljenju svjetovne mletačke vlasti – pripadala pod jurisdikciju civilnih magistratura. Optužbe protiv samostalne politike i rada bratovštine nastavljaju se već iduće godine, kad su članovi pozvani da predaju ključeve prostorija gostinca S. Catarina i – pod prijetnjom crkvenoga izopćenja – prestanu služiti mise u svojoj kapeli. Bratovština se tada iznova obraća svjetovnoj vlasti, vjerujući da će tradicionalna netrpeljivost između mletačke države i Crkve biti dovoljnim zalogom za naklonost mletačkih plemića koji odlučuju u nadležnim magistraturama. Istodobno Michiel nagovara upravu Bratovštine S. Giovanni Battista da tužbom protiv hrvatske udruge pri mletačkom Vijeću desetorice (zbog navodno uskraćenog prava na uporabu oltara sv. Jurja na blagdan sv. Ivana Krstitelja) pojačaju ozbiljnost čitavoga slučaja i pripomognu prevazi u korist ivanovaca. Iako je tužba susjedne bratovštine riješena kompromisnom odlukom, kojom se nastojalo zadovoljiti obje bratovštine, neprestano podizanje optužbi s obje zavađene strane

¹⁰ L. ČORALIĆ, »'Scuola della nation di Schiavoni' – hrvatska bratovština sv. Jurja i Tripuna u Mlecima«, str. 60.

¹¹ O višegodišnjem sporu bratovštine s priorom reda ivanovaca vidi: G. PEROCCO, *Carpaccio nella Scuola di S. Giorgio degli Schiavoni*, str. 39–44, 216–224; Giulio de MANZINI, »La lunga causa con il priorato dei Gerosolimitani«, *SD*, sv. 15, Venecija, 1982., str. 3–13; Guido PEROCCO – Antonio SALVADORI, *La civiltà di Venezia*, sv. II (Il Rinascimento), Venecija, 1976., str. 756–757; L. ČORALIĆ, »'Scuola della nation di Schiavoni' – hrvatska bratovština sv. Jurja i Tripuna u Mlecima«, str. 62–63.

svjedoči da su suživot i dobrosusjedstvo trajno nestali iz samostanskog sjedišta ivanovaca. Nakon niza godina zategnutoga stanja te brojnih pokušaja posredovanja i izmirenja koja su dolazila od najutjecajnijih tijela mletačke svjetovne vlasti (Vijeće desetorice), ali i od mletačkoga patrijarha i Svete Stolice, dana 5. svibnja 1518. postignuto je rješenje koje je svojim kompromisnim sadržajem zadovoljilo obje zavađene strane. Tekst ugovora sročili su *comissarii et executores delegati Apostolici* – Pietro Florian (župnik crkve SS. Apostoli) i Francesco da Donà (svećenik u crkvi S. Trinità). Sporazum je potvrdila i Sveta Stolica (papa Lav X. bulom od 11. veljače 1518.), a konačnu je valjanost ugovor stekao priznanjem mletačkih svjetovnih vlasti.¹² Prema odredbama sporazuma prior ivanovaca dopušta hrvatskoj bratovštini nesmetano korištenje prostora bivšega gostinca S. Catarina, uporabu kapele i oltara u vjerske svrhe te dogradnju i preuređenje bratimskog sjedišta, započeto još 1502. godine (pregradnja zida koji je dijelio prostorije hrvatske udruge i Bratovštine S. Giovanni Battista). Bratovština je – u znak priznanja priorova autoriteta i kao naknadu za proširivanje samostanskog prostora u vlastite svrhe (*per ricognitione et per la concessione de sudetti luoghi*) – obvezatna platiti oko 260 dukata te godišnji novčani dar prioru povisiti za tri dukata (sa četiri na sedam dukata). Presuda je značila kraj višegodišnjeg priorova pritiska i uplitanja u rad bratovštine te, istodobno, definiranje njezina samostalnog statusa nalik ostalim onodobnim mletačkim nacionalnim udrugama. Smirivanje iscrpljujućeg sukoba s ivanovcima omogućilo je udruzi da se u godinama najjačega dolaska hrvatskih prekojadranskih iseljenika u cijelosti usmjeri na njihovo institucionalno objedinjavanje. Brojne i sredstvima bogate darovnice (zemljišni posjedi u Venetu, kuće i tereni u Mlecima i drugo), pristigle upravo tijekom nastupajućeg razdoblja, dodatno će učvrstiti gospodarsku snagu hrvatske bratovštine i potvrditi njezino prevažno mjesto u kontekstu ostalih useljeničkih zajednica u Mlecima.

Hrvatske grobnice u crkvi S. Giovanni Battista del Tempio

Prethodno je spomenuto kako je hrvatska bratovština 1451. godine sklopila s priorom ivanovaca Lorenzom Marcellom ugovor temeljem kojega je u crkvi S. Giovanni del Tempio imala pravo na uporabu grobnica za pokop svojih članova, kao i na pravo na služenje misa. Brojne pregradnje i preuređenja unutrašnjosti crkve rezultirali su da danas većina grobnica ne postoji odnosno da su kameni natpisi koji o njima svjedoče izmješteni na drugo mjesto. Takav je slučaj sa zajedničkom grobnicom Bratovštine sv. Jurja i Tripuna koja se nalazila u sredini crkve (ispred oltara posvećenog sv. Jurju i Tripunu). Natpis koji je zabilježio Emmanuele Antonio Cicogna glasi:

*SEPULTURA DELLA SCUOLA
DI SS. GIORGIO E TRIFON
DALLA NAZION DALMATINA
RINOVATE L'ANNO 1758.*¹³

¹² Tekst sporazuma objavio je G. PEROCCO, *Carpaccio nella Scuola di S. Giorgio degli Schiavoni*, str. 221–224.

¹³ E. A. CIGOGNA, *Corps delle iscrizioni di Venezia e delle isole della Laguna Veneta*, sv. I, br. 2, str. 596.

Riječ je, dakle, o natpisu koji je podignut relativno kasno, u vrijeme kada se vršilo temeljito preuređenje »furlanske« crkve. Natpis je kasnije izmješten izvan crkve i nalazi se uzidan u klausturu samostana malteških vitezova.¹⁴

Spomenuti natpis odnosi se na zajedničku grobnicu članova hrvatske bratovštine. Sljedeće tri grobnice, također zabilježene u Cicogninoj monografiji, nastale su na inicijativu pojedinaca. Kronološkim slijedom prva je takva grobnica podignuta 1529. godine, a tekst njezina natpisa glasi:

*SEPULTURA DE S NOVELO E DE
S NADAL DA ZETA FRADELI E DA
SUA ZOVENTÙ FINA ALLA DECREPITA
ANO NAVEGADO VIVESTO E STADO
INSIEME E DI LE SUE FADIGHE ANO
FATO QUESTE SEPOLTURE E FANO
UN PRESENTE DI ESE SEPOLTURE A LA
FRATERNITA DI LA SCHOLA DE MISIER
S. ZORZI DE LA NACION DE SCHIAONI
MDXXIX¹⁵*

Iz teksta, napisanog u venetskom narječju, doznajemo da su braća Novelo i Božo (Nadal), zavičajem iz Zete i po zanimanju pomorci, svojim sredstvima podigli grobnicu u crkvi ivanovaca te su je poklonili Bratovštini sv. Jurja i Tripuna. Natpis nije postojao u vrijeme života i djelovanja Emmanuela Antonija Cicogne. Podatak da je taj grobnica uistinu postojala autor zahvaljuje drevnijim autorima te njihovim rukopisnim zbirkama iz koje je crpio građu za zapis u kamenu koji u 19. stoljeću više nisu postojali.¹⁶

U svojim prethodnim istraživanjima poblizega zavičajnog podrijetla iseljenika sa šireg područja istočnog Jadrana obazirala sam se i na zavičajne skupine iz današnje Crne Gore.¹⁷ Važan njihov dio činili su i useljenici iz Zete, područja kojime su onodobni mletački (ali i drugi izvori) smatrali prostor od podlovcenske Crne Gore do Skadarskoga jezera. Zetski su iseljenici u Mlecima bili posebno učestalo prisutni od konca 15. stoljeća do oko 1525. godine, odnosno u razdoblju kada njihovo matično područje za duga stoljeća unaprijed dospijeva pod osmansku vlast. Društveno i gospodarsko svakodnevije zetskih iseljenika u velikoj se mjeri podudaralo s drugim iseljenicima zavičajem s istočnog Ja-

¹⁴ Zabilješku o natpisu, kao i njegovu fotografiju, donosi T. VALLERY u radu »Una doverosa rivendicazione«, SD, sv. 51/2, Venecija, 2006., str. 9.

¹⁵ E. A. CICOGNA, *Corpus delle iscrizioni di Venezia e delle isole della Laguna Veneta*, sv. I, br. 25, str. 600–601.

¹⁶ Riječ je o dokumentima iz zbirke Gradenigo (*codice Gradenigo*), iz višesvećanih svezaka dokumenata koje je prikupio Gian Domenico Coleti (u. 1798.) te iz Palferova djela *Memorabilia venetiarum monumenta antiquis recentioribusq. lapidibus insculpta quae centum et sexaginta perlustratus templa Ioannes Georgius Palferus exerpit urbis decori, fidelium pietati studiosor. deliciis inservitura*. Posljednji rukopis nastao je u 17. stoljeću i pohranjen je u Biblioteca Marciana.

¹⁷ Useljenici zavičajem iz unutrašnjosti Crne Gore u mletačkim su vrelima najčešće označavani *de Montenegro* ili *de Zeta*. Prvu skupinu obradila sam u radu »Tragom crnogorskih iseljenika u Mlecima (XV.–XVII. st.)«, *Istorijski zapisi*, god. LXXVII, sv. 1–4, Podgorica, 2004., str. 7–44. Iseljenike iz Zete obradila sam u tekstu pod naslovom »Iseljenici iz Zete u Mlecima (XV. – XVII. stoljeće): prilog poznavanju crnogorsko-mletačkih veza u prošlosti«, prihvaćeno za objavljivanje u istom časopisu.

drana. Poglavitito su živjeli u istočnome gradskom predjelu Castello – višestoljetnoj središnjoj zoni naseljavanja nemletačkih nacionalnih skupina. Ponajprije su bili zaposleni u obrtničkim i pomorskim zanimanjima,¹⁸ ubrajali su se u sloj srednje i manje imućnih građana, snažno su bili povezani sa zajednicom prekojadranskih iseljenika te aktivno uključeni u mletačko vjersko svakodnevlje.¹⁹ Učestalo povezani s mletačkim crkvama, samostanima i hospitalima, Zečani su u svojoj novoj domovini zabilježeni i kao aktivni članovi Bratovštine sv. Jurja i Tripuna, koja je ponajprije (ali ne i isključivo) okupljala iseljenike s hrvatskoga etničkog prostora. O zetskim iseljenicima, pomorcima Boži i Novelu – darivateljima nacionalne udruge iseljenih »Skjavuna« – nemamo dodatnih posvjedočenja u izvorima. No da su Zečani – čvrsto privrženi zajednici iseljenika od Istre do Boke i Bara – bili uključeni u ovu bratovštinu svjedoče nam neki konkretni podatci iz njihovih oporuka. Tako, primjerice, Nikola Jurjev iz Zete izrijekom navodi kako je njegova želja da mu tijelo počiva *in archis Schole S. Georgii Sclavorum* te bratovštini za troškove ukopa dariva tri dukata.²⁰ Grobnicu *Scole sclavorum apud S. Johannem Baptista* odabire za svoje ukopno mjesto i Luka Radov, a njegov legat bratovštini iznosi jedan dukat.²¹ Opći navod o sahrani u crkvi *S. Johannis a Templo* bilježimo u oporuci Katarine, supruge Jurja iz Zete, a sličan navod nalazimo i u oporuci Stane pokojnoga Nikole.²² Zetski iseljenici, intenzivno povezani s brojnim mletačkim crkvenim ustanovama, u svojim oporukama rado su se prisjećali njima posebno bliske i važne bratimske udruge te su joj – prema svojim mogućnostima – darivali dio svoje imovine (najčešće manje novčane iznose).²³

Navedeni su podatci zanimljivo svjedočanstvo o ugledu koji je Bratovština sv. Jurja i Tripuna imala među iseljenicima sa širega područja istočnog Jadrana. Sljedeće dva primjera također će govoriti tome u prilog.

¹⁸ Posebno je zapažen primjer Nikole Stjepanovog, koji se kao predstojnik udruge mletačkih izrađivača vesala (*remeri*) bilježi u više mandatnih razdoblja od 1545. do 1570. godine. U vrijeme njegova upravljanja bratovštinom obnovljena je bratimska kapela u crkvi S. Bartolomeo te postavljena nova oltarna pala. Usporedi: *La Mariogola dei remeri*, edizione critica a cura di Giovanni CANIATO, elektronsko izdanje, u: *L'arte dei remeri: i 700 anni dello statuto dei costruttori di remi* (a cura di Giovanni CANIATO), Venecija, 2007., str. 79, 127, 133–134, 137.

¹⁹ Zetski su iseljenici u Mlecima ponajprije bili povezani s katoličkim crkvenim ustanovama, a u manjoj mjeri i s tamošnjom pravoslavnom crkvom (Grčka pravoslavna crkva). U nizu primjera vidljivo je da stroga podjela na katoličke i pravoslavne vjernike tada nije postojala, već je objedinjavajuća pripadnost kršćanskoj vjeri dominirala duhovnim svjetonazorom onodobnih građana Mletaka. Zetski iseljenici, koji su bili tijesno povezani i s katoličkim i pravoslavnim crkvenim ustanovama u iseljeništvu i u zavičaju, zorna su potkrepa te tvrdnje.

²⁰ ASV, Notarile testamenti (dalje: NT), b. 968., br. 395., 3. III. 1508.

²¹ ASV, NT, b. 968., br. 277., 10. IX. 1515.

²² ASV, NT, b. 958., br. 168., 31. V. 1509.; NT, b. 127., br. 795., 13. II. 1536.

²³ Lena uxor Stephani de Zeta: Item dimitto pauperibus Scole S. Georgii ducati doi (ASV, NT, b. 676., br. 629., 10. XI. 1509.); Stefanus condam Pauli de Zeta: Dimitto Scole S. Georgii Dalmatorum ducatos tres (NT, b. 742., br. 59., 15. III. 1510.); Paulus condam Luce de Zeta: Item dimitto Scole mee S. Georgii ducatos tres (NT, b. 143., br. 66., 16. III. 1517.); Maria relicta Andree de Zeta: Dimitto Scole S. Zorzi di Schiavoni ducati doi (NT, b. 930., br. 466., 19. V. 1536.).

Iz 1628. godine datira grobnica koju su prethodno dali podići tada već pokojni Vicko Marković pokojnoga Tripuna iz Perasta te braća Petar i Luka (za koje nije sasvim jasno jesu li ujedno i Vickova braća).

*SEPULTURA DEL Q. VICENZO Q. TRIFON
MARCOVICH DA PERASTO ET DI M. PIERO
ET LUCA FRATELLI ET DE SUOI HEREDI
MDCXXVIII.*²⁴

Peraštani su, izvori i historiografija to nepobitno potvrđuju, jedna od vodećih zavičajnih skupina u Bratovštini sv. Jurja i Tripuna, a povijest njihova nevelikoga gradića imala je – u kontekstu mletačke politike prema istočnome Jadranu – vrlo važnu ulogu. Smješteni na graničnom rubu prema osmanskim stečevinama, Peraštani su se zarana istaknuli i kao umješni ratnici, sudionici svih važnijih pomorskih bojeva u južnojadranskim vodama. Teška stradanja u protuosmanskim bojevima zadesila su Peraštane 1571. i osobito 1624. godine, kada su berberski gusari napali i opljačkali grad te odveli u zatočeništvo mnoštvo domaćega puka. Pogubnom se činila i 1654. godina, kada su nalet osmanske vojske Peraštani uspješno spriječili, na čemu im je priznanje odao i hrvatski ban Petar Zrinski. Zbog iznimnih zasluga u mletačkoj mornarici Peraštani su odlikovani posebnom čašću – pravom da predstavnici 12 rodova čuvaju mletački ratni stijeg (*gonfalone*) na admiralском brodu te kao počasna garda sudjeluju pri ceremoniji isplavljanja duždeva broda (*Bucintoro*) s kojega se vršilo svečano vjenčanje dužda s morem. Zahvaljujući uspješnoj karijeri u mletačkoj vojnoj službi mnogi su Peraštani, mahom odvjerci uglednih gradskih obitelji, uvrštavani u red vitezova sv. Marka (*Cavalieri di San Marco*).

Vrhunac gospodarskog razvoja Perasta postignut je u 18. stoljeću, kada grad preuzima prvenstvo u pomorsko-trgovačkoj djelatnosti Boke. Općina Perast tada obuhvaća 13 sela; u gradu živi više od 300 obitelji, a prema statistici iz 1754. godine u gradu su zabilježena 44 broda, 393 mornara, 37 kapetana i viših pomorskih časnika. Peraške pomorske obitelji glasovite su diljem Jadrana i Sredozemlja, a njihovi brodovi plove u sve važnije europske luke. Zapadnojadranska obala, poglavito glavni grad Republike sv. Marka, imat će i za Peraštane, kao i za većinu hrvatskih pomoraca i trgovaca, iznimno važno mjesto u ostvarenju brojnih i razgranatih vanjskotrgovačkih poslova.²⁵

²⁴ E. A. CICOĞNA, *Corpvs delle iscrizioni di Venezia e delle isole della Laguna Veneta*, sv. I, br. 17, str. 599.

²⁵ O povijesnom razvoju Perasta vidi temeljnu literaturu: Francesco VISCOVICH, *Storia di Perasto dalla caduta della Repubblica Veneta al ritorno degli Austriaci*, Trieste, 1898.; Niko LUKOVIĆ, *Boka Kotorska*, Cetinje, 1951., str. 101–124; Miloš MILOŠEVIĆ, »Nosoci pomorske privrede Perasta u prvoj polovini XVIII vijeka«, *Godišnjak Pomorskog muzeja u Kotoru*, sv. 7, Kotor, 1958., str. 83–134; ISTI, »Neki aspekti pomorske privrede Boke Kotorske u doba mletačke vladavine (1420–1797)«, u: *Pomorski zbornik povodom 20-godišnjice Dana mornarice i pomorstva Jugoslavije 1942–1962*, sv. II, Zagreb, 1962., str. 1785–1818; Miho MONTANI, »Pomorstvo Perasta u portretima brodova«, *isto*, str. 1861–1883; ISTI, »U sjeni zbivanja zlatne epohe Perasta«, u: *12 vjekova Bokeljske mornarice*, Beograd, 1972., str. 57–74; Pavao BUTORAC, *Razvitak i ustroj peraške općine*, Perast, 1998.; ISTI, *Kulturna povijest grada Perasta*, Perast, 1999.; ISTI, *Boka Kotorska u 17. i 18. stoljeću: politički pregled*, Perast, 2000.; L. ČORALIĆ, »'U slavu Prejasne Republike': Peraški ratnici – čuvari duždevog stijega«, *Acta Histriae*, letnik 8, št. 1 (IX). Prispjevki z mednarodne konference »Čast: identiteta in dvoumnost neformalnega kodeksa (Sredozemlje, 12.–20. stol.)«, Koper, 11.–13. november 1999., Koper, 2000., str. 87–98; ISTA, »Peraštani u Mlecima (15.–18. stoljeće)«, u: *Stjepanu Antoljaku u čast* (zbornik), ur. Josip KOLANOVIĆ, Zagreb, 2003., str. 199–210.

Odvjetci peraških pomorskih i trgovačkih obitelji (Balović, Bane, Banić, Bošković, Brajković, Bronza, Burović, Čorko, Dabović, Grubaš, Kolović, Kosović, Krilović, Kršanac, Marinović, Marković, Martinović, Matošević, Mazarović, Milin, Smeća, Štukanović, Zambela, Zmajević i druge) u Mlecima su učestalije prisutni od 17. stoljeća, a u 18. stoljeću su – uz Dobročane i Prčnjane – vodeća bokeljska zavičajna skupina u gradu na lagunama. Paruni i kapetani brodova, imućni trgovci čije je poslovanje zahvaćalo sve važnije luke Jadrana i Sredozemlja, Peraštani su zasigurno predstavljali elitniji dio bokeljske skupine u Mlecima na izmaku ranoga novog vijeka. Tradicionalno čvrsto povezani s Katoličkom crkvom, ali i sa svojim sunarodnjacima, Peraštani su u ranonovovjekovnoj povijesti Bratovštine sv. Jurja i Tripuna bili među dominantnijim članovima, a među njima izrijeком se često bilježe i odvjetci pomorskog roda Marković. Iz te se obitelji kao predstojnici (*guardian grande*) hrvatske bratovštine bilježe Vicko (1643.), Gabrijel (1676.), Vicko (1716.) i Nikola (1768.).²⁶

Obitelj Marković ubrajala se među zapaženije peraške rodove. Još u 16. stoljeću jedan od njezinih najistaknutijih odvjetaka bio je Petar Stjepković Marković, navigator (pilot) na zapovjednoj lađi Don Huana Austrijskog u Lepantskoj bitci 1571. godine, a zbog iznimne vještine pohvalio ga je i odlikovao španjolski vladar.²⁷

Vicko Tripunov Marković, zabilježen na bratimskoj grobnici u Mlecima, zapažen je peraški pomorac i trgovac koji se u vrelima javlja od sedamdesetih godina 16. stoljeća. Prema pisanju Pavla Butorca, jednog od najistaknutijih znalaca povijesti Perasta, Vicko Marković je tada djelovao na uspostavi trgovačkih veza Boke i Dalmacije s albanskim područjem (tada već pod osmanskom vlašću) te je nedaleko od luke Drač uz potporu tamošnjih vlasti osnovao pristanište koje je trebalo poslužiti za bokeljske brodare i njihovo trgovačko poslovanje s Albanijom. Taj pokušaj, kako se čini, nije urodio plodom te su mu Osmanlije uskoro zapalile brod i zarobile ga zajedno s cjelokupnom posadom (otkupina je iznosila 1200 dukata).²⁸

Luka Tripunov Marković je Peraštanin koji se bilježi četrdesetih godina 17. stoljeća, ali nismo sigurni da je ovdje riječ o osobi navedenoj na nadgrobnoj ploči u crkvi S. Giovanni del Tempio.²⁹ Riječ je o zapaženome pomorskome kapetanu i sudioniku protuosmanskih djelovanja na bokeljskome području u doba Kandijskoga rata (osobito u vrijeme osmanskih izravnih napada na Perast). Zanimljiva je, nadalje, epizoda iz života toga Peraštanina koja se zbila 1645. godine (na Jurjevo), a vezana je uz višegodišnje sukobe Kotora i Perasta glede patronata nad opatijom sv. Jurja. Izvori govore da je na taj svečani dan tadašnji opat Mihovil Cisilla dao pripremiti objed za neke svoje kotorske rođake i prijatelje.

²⁶ G. PEROCCO, *Carpaccio nella Scuola di S. Giorgio degli Schiavoni*, str. 233–235; L. ČORALIĆ, »Peraštani u Mlecima (15.–18. stoljeće)«, str. 208. Kao obični članovi bratovštine bilježe se i Grgur Markov Marković (1724.) i Krsto Lukov Marković (1733.). Usporedi: ASD, Capitolar della Veneranda Scuola di SS. Giorgio e Trifone della Nation Dalmata, anno 1724, 1733.

²⁷ F. VISCOVICH, *Storia di Perasto dalla caduta della Repubblica Veneta al ritorno degli Austriaci*, str. 256; P. BUTORAC, *Razvitak i ustroj peraške općine*, str. 45–46; ISTI, *Boka Kotorska u 17. i 18. stoljeću: Politički pregled*, str. 56; L. ČORALIĆ, »'U slavu Prejasne Republike': Peraški ratnici – čuvari duždevog stijega«, str. 90.

²⁸ P. BUTORAC, *Kulturna povijest grada Perasta*, str. 35; ISTI, *Boka Kotorska u 17. i 18. stoljeću: Politički pregled*, str. 27.

²⁹ Na ploči nije navedeno da su braća Luka i Petar u trenutku izradbe ploče već pokojni.

Uvrijedivši se što nisu pozvani na proslavu, Peraštani su opremili oružanu lađu pod zapovjedništvom kapetana Luke Markovića te dočekali kotorsku feluku, otisnuli se potom za njom prema otočiću i prisilili je na povratak. Iskrcavši se na otočiću, Peraštani su zatekli spremljen objed kojime su se, iako, nepozvani, bez ustručavanja pogostili. Opat se, kazuju svjedočanstva, prestravljen zaodjenuo u misno ruho, stojeći cijelo vrijeme uz oltar.³⁰

Naposljetku, četvrta u nizu grobnica članova Bratovštine sv. Jurja i Tripuna u mletačkoj crkvi ivanovaca odnosno malteških vitezova pripadala je bosanskomu pomorcu i trgovcu Luki Mihovilovu, preminulom u Splitu 1639. godine. Tekst nadgrobnog natpisa glasi:

*LVCAS EX MICHAELE BOSNENSIS
ONORANDUM TRIREMIVM VENETAR. DVCTOR
MERCIMONI[I]S DVCTIS PROVENTIBVS AVCTIS
DE REP. OPTIME MERITVS
ARTE NAVTICA CELEBRIS
VITE INTEGRITATE SPECTABILIS
ELEMOSINIS EROGATIS INSIGNIS
SPALETI MORTVVS KAL. AVG. MDCXXXIX.
HOC CLAVDITVR TVMVULO
QUEM VNA CVM ARA
SIBI SVISQ. BOSNENSIBVS LEGATOR DECREVIT.³¹*

Slično iseljenicima iz Zete, čiji su članovi također imali zapaženu ulogu u Bratovštini sv. Jurja i Tripuna, i o useljeničkoj skupini zavičajem iz Bosne također treba kazati nešto više. Kao i Zečani, i iseljenici s područja Bosne i Huma u Mletke su ponajprije dolazili u drugoj polovini 15. i početkom 16. stoljeća, to jest u razdoblju kada je najveći dio njihove zemlje već bio pod osmanskom vlašću. Bosanski su iseljenici u svim temeljnim sastavnicama svoga društvenog svakodnevlja činili sastavni dio hrvatske useljeničke skupine. I oni su najčešće bili uključeni u pomorske djelatnosti (mornari, gondolijeri), a vrlo često bilježimo ih i kao uspješne trgovačke poduzetnike.³² Mleci su bili novi dom i za izbjegli ogranak humske velikaške obitelji Kosača, ali i za Pribislava Vukotića, diplomatskog predstavnika i viteza djelatnog u doba hercega Stjepana Vukčića Kosače.³³

³⁰ P. BUTORAC, *Boka Kotorska u 17. i 18. stoljeću: Politički pregled*, str. 41–42, 53, 56, 61; L. ČORALIĆ, *Iz prošlosti Boke: Odabrane teme*, Samobor, 2007., str. 80.

³¹ E. A. CICOĞNA, *Corpus delle iscrizioni di Venezia e delle isole della Laguna Veneta*, sv. I, br. 14, str. 599.

³² Takav je primjer imućni trgovac Pavao Grgurov iz Kreševa, darovatelj franjevačkih samostana u rodnoj Bosni, koji u Mlecima piše oporuku u trenutku kada kreće na opasno i neizvjesno putovanje u domovinu (tijekom kojega, kako sam navodi – »neka mu Bog bude na pomoći«). Usporedi: L. ČORALIĆ, »Prilozi poznavanju prisutnosti i djelovanja doseljenika iz Bosne u Veneciji od XIV. do XVII. stoljeća«, *Historijski zbornik*, sv. 46 (1), Zagreb, 1993., str. 49–50; ISTA, »Pavao Grgurov iz Kreševa – jedan istaknuti hrvatski trgovac u Mlecima u XVI. stoljeću«, *Spomenica Filipa Potrebiće* (uredila Mirjana MATIJEVIĆ SOKOL), Zagreb, 2004., str. 133–140.

³³ Lajos THALLÓCZY, »Testament des Pribislav Vukotić, des Kämmerers Herzog Stefans, von Jahre 1475«, *Studien zur Geschichte Bosniens und Serbiens im Mittelalter*, München und Leipzig, 1914., str. 222–230; Anto BABIĆ, *Iz istorije srednjovjekovne Bosne*, Sarajevo, 1972., str. 151–157; Pavao ANĐELIĆ, »Doba srednjovjekovne bosanske države«, u: *Kulturna istorija Bosne i Hercegovine*, Sarajevo, 1966., str. 501; Sima

Iseljenici iz Bosne, i oni imućnijega statusa i društvenoga ugleda, a i oni koji su pripadali sloju siromašnijih gradskih pučana, naješće su živjeli u predjelu Castello, a u svojem svakodnevnom životu ostvarivali su brojne veze sa sunarodnjacima iz raznih dijelova istočnojadranske obale.

Luka Mihovilov, imućan pomorski poduzetnik koji je dio poslovnih djelatnosti obavljao i za mletačku državu, tipičan je predstavnik elitnijega dijela iseljeničtva. U izvorima se bilježi u oporučnom spisu jednog drugoga imućnoga i poduzetnoga bosanskog trgovca – Miloša Markova (1611. god.). Miloš raspolaže s više stotina dukata kapitala koje predaje u ruke svojem izvršitelju – Luki Mihovilovu, tada pisaru na mletačkoj trgovačkoj galiji (*Luca de Michael scrivano della galia de mercantia*) te za njega s punim povjerenjem izjavljuje kako ga smatra *come mio fratello*. Luka je obavezan prikupiti sve što su Milošu dugovale neke mletačke magistrature (vjerojatno za obavljanje prijevoznike službe na brodovima), kao i brojni pojedinci (trgovci zavičajem iz Bosne, Dalmacije i Boke kotorske) te sakupljena sredstva predati Lukinoj sestri odnosno (ako ona tada bude mrtva) njezinoj kćeri (njihova osobna imena ne navode se u spisu). Luki se, nadalje, povjerava da za spas oporučiteljeve duše podijeli deset dukata *ai poveretti*. Miloš Markov umro je u siječnju 1612. godine te je njegov spis pred mletačkim bilježnikom otvorio izvršitelj oporuke Luka Mihovilov.³⁴

Luka Mihovilov bio je i izravno uključen u rad Bratovštine sv. Jurja i Tripuna. Godine 1637. spominje se kao član njezina Velikoga vijeća (*Capitolo grande*), a 1639. godine – iste godine kada je i preminuo – član je jednog od bratimskih vijeća (*XII di nazion*).³⁵

Zaključak

Proučavanje povijesti hrvatske zajednice u Mlecima istraživaču nudi – ponajprije zahvaljujući obilju sačuvane građe – višestruke mogućnosti proučavanja i raščlambe brojnih sastavnica iz njezina društvenog života. Jedna od najvažnijih tema u okviru te široke problematike odnosi se na hrvatsku Bratovštinu sv. Jurja i Tripuna, udrugu koja je od svoga osnutka 1451. godine predstavljala središnju ustanovu okupljanja iseljenika od hrvatskoga sjevera, preko Istre, Dalmacije, Bosne i Boke do budvansko-barskog priobalja. Članovi bratovštine *degli Schiavoni* nisu bili nužno samo iseljenici iz krajeva koji su se nalazili pod mletačkom upravom. U njezinu se članstvu i odborima bilježe i iseljenici iz Slavonije, Bosne, Hrvatskoga primorja te s područja Dubrovačke Republike. Bratovštini su pripadali i neki iseljenici zavičajem iz unutrašnjosti Crne Gore, ponajprije oni katoličke vjere. O tome svjedoče izvorni spisi iz Arhiva bratovštine i Državnog arhiva u Mlecima, ali i – što

ČIRKOVIĆ, »Počteni vitez Pribislav Vukotić«, *Zbornik Filozofskog fakulteta u Beogradu*, sv. X/1, Beograd, 1968., str. 259–275; PAVO ŽIVKOVIĆ, »Socijalne promjene na dvoru bosanskih kraljeva tijekom 14. i 15. stoljeća (Primjeri novog plemstva u Bosni)«, *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu*, sv. 21, Zagreb, 1988., str. 23–34; L. ČORALIĆ, »Prilozi poznavanju prisutnosti i djelovanja doseljenika iz Bosne u Veneciji od XIV. do XVII. stoljeća«, str. 53–55, 57–58.

³⁴ ASV, NT, b. 770., br. 80., 12. XII. 1611.

³⁵ ASD, Capitolare della Veneranda Scuola di SS. Giorgio e Trifone della Nation Dalmata, anno 1637. i 1638.; L. ČORALIĆ, »Prilozi poznavanju prisutnosti i djelovanja doseljenika iz Bosne u Veneciji od XIV. do XVII. stoljeća«, str. 49.

je bio predmet ovoga rada – grobnice bratovštine i njezinih članova u crkvi S. Giovanni del Tempio. Iseljenici iz Perasta, Zete i Bosne, objedinjeni zajedničkim »skjavunskim« identitetom, koji ih je razlikovao od Mlečana i drugih (nacionalnih) useljeničkih skupina, ovdje su pronašli svoj trajni počinak. Ovaj rad stoga, osim što želi ukazati na neke konkretno osvjedočene biljege prisutnosti istočnojadranskih useljenika u Mlecima, teži naglasiti i razvidnu činjenicu da je u kasnome srednjem i početkom ranoga novog vijeka skupina iseljenika podrijetlom od Zagreba do Bara osjećala nedjeljivu jedinstvenost. *Scuola degli Schiavoni* tada još ne nosi ime *Scuola Dalmata* te će promjene u identitetu članova te skupine iseljenika nastupiti mnogo kasnije, na izmaku ranoga novovjekovlja. Ta problematika, međutim, nije predmet ovoga rada i ostaje zadaćom za neka buduća istraživanja i znanstvene prosudbe.

Summary

GRAVES OF THE CROATIAN FRATERNITY OF ST. GEORGE AND TRIPHON IN THE VENETIAN CHURCH OF OF THE MALTESE ORDER (S. GIOVANNI BATTISTA DEL TEMPIO)

Archival sources, thousands of documents and manuscripts from various Venetian archival fonds and libraries, witness impact of the Croatian community in Venice, its social role and its influence on the Venetian economy and culture. Still there is one more trace of the Croatian presence in the cradle of Serenissima Respublica, and this one has not been well investigated in historiography, though it is quite important. Namely, in many Venetian churches there are many graves, tombstones and memorial plaques that mark final resting places of Croatian emigrants. The most known example probably is the memorial plaque in the great Dominican basilica SS. Giovanni e Paulo (S. Zuane Polo), which reveals that in this church lies body of the most important Croatian renaissance writer Marin Držić (1508-1567); though today we do not know the exact place of his burial. Similarly, in the church S. Giovanni in Bragora there is grave of famous Perast captain Ivan Bujović (1694), and in the former Venetian cathedral S. Pietro di Castello there are grave and memorial plaque of Split captains family Ivanušić from 1737 and 1748. When we are talking about these grave markers one must not omit fabulous tombstone honoring Krsto Ivanović chronicler from Budva and Venetian canon (1618-1688) placed in S. Moisé church, as well as marble altarpiece in S. Giuseppe church what was donation of John of Varna – the famous Venetian admiral and commander in the battle of Lepanto (1571).

*On the basis of the published sources (Emmanuele Antonio Cicogna, *Corpus delle iscrizioni di Venezia e delle Isole dela Lagvna Veneta*) and archival materials from the Venetian State Archives and Archives of the fraternity of St. George and Triphon in Venice author reveals data about the Croatian graves in the Venetian church S. Giovanni Battista del Tempio. In the first part of the article author discusses various types of social and economic ties between Croatian emigrants and their fraternity with this church of the Knights Hospitallers. Consequently, in the second part author analyzes inscriptions on*

the memorial plaques that belonged to the confraternity. One of them (renovated in the eighteenth century) was fraternally common grave, while other three were individual final resting place of prominent fraternity members. All these graves witness that some of the Croatian emigrants from Zeta, Perast and Bosnia were quite prominent and distinguished in the Venetian community.

KEY WORDS: *Venice, Venetian Republic, Croatian trans-Adriatic migrations, Zeta, Bosnia, Perast, church S. Giovanni Battista del Tempio in Venice, early modern times, tombstones, ecclesiastical history.*